

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 71 Haziran 2020 & Volume: 13 Issue: 71 June 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MARDİN SANCAĞINDA MÜLKİ VE ASKERİ MEMURLARIN GÖREV SUİSTİMALLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1900-1920)

AN EVALUATION ON THE WRONGDOINGS OF CIVIL AND MILITARY OFFICERS IN MARDIN SANJAK (1900-1920)

Bilal ALTAN*

Özet

Mardin idari statüsü olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyete kadar uzanan süreçte Diyarbekir Vilayetine bağlı bir sancaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Devrinde merkeziyetçiliği modern anlamda artıracak düzenlemeler mülki ve askeri alana da yansımıştır. İdari teşkilattaki değişim yeni memurlukların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Çıkarılan kanunlarla memurların görev ve sorumlulukları ayrı ayrı belirlenmiştir. Tüm İmparatorlukta tayin edilen memurlardan görevini hakkıyla ifa edenler olduğu gibi görev suiistimaline giden memurlar da oldukça fazlaydı. Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarında Mardin sancak merkezi ile sancağa bağlı Cizre, Midyat, Nusaybin ve Savur kazalarında görev ifa eden mülki ve askeri memurların kanunlara aykırı mahiyette yolsuzluk, usulsüzlük, rüşvet gibi memuriyetle bağdaşmayacak davranışlar sergilemelerine dair muhtelif görev suiistimalleri değerlendirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mardin Sancağı, Mülki, Askeri, Memur, Tahkikat.

Abstract

Mardin had the administrative status of a sanjak affiliated to Diyarbekir Province from the second half of the 19th century until the establishment of the republic. The arrangements that increased centralization in the modern sense in the Tanzimat Era in the Ottoman Empire were also reflected in the civil and military fields. The change in the administrative organization was also effective in the emergence of new civil services. The duties and responsibilities of civil servants are determined separately with the laws introduced. Among the civil servants appointed throughout the empire, there were civil servants who performed their duties properly, though there were quite many misconducted. This study aims to evaluate varied wrongful acts by the civil and military officers serving in Mardin as the centre of the Sanjak and in affiliated Cizre, Midyat, Nusaybin and Savur districts in the beginning of the 20th century incompatible with public service such as corruption, irregularity and bribery.

Keywords: Mardin Sanjak, Civil, Military, Officer, Investigation.

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü.

Giriş

1516 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Mardin'in almış olduğu idari statü, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sıklıkla değişikliğe uğramıştır (Özcoşar, 2007, 450). Tanzimat süreci ile birlikte Osmanlı eyalet yönetimi anlayışındaki en önemli değişim, 1864'te Tuna Vilayetinde başlatılan ve ardından 1867'de tüm İmparatorluğu kapsayacak şekilde yeni sistemin uygulanması olmuştur. Diyarbakır'da de eyalet sisteminden vilayet sistemine geçiş yaşanmış ve mülki teşkilat buna göre düzenlenmiştir (Örenç, 2019, 82; Seyitdanlıoğlu, 1996, 89). Diyarbakır Vilayeti 4 sancak, 17 kaza ve 45 nahiye müdürlüğünü kapsayacak şekilde Mamüretülaziz ve Kürdistan vilayetlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Acar, 2019, 67-69; Ünver, 2015, 103). Başlangıçta Diyarbakır Vilayetine bağlı sancaklar; merkez sancak dışında Mardin, Siirt ve Mamüretülaziz idi. 1919 yılı itibari ile Diyarbakır Vilayeti Ergani, Mardin ve Siverek livalarından oluşurken, Mamüretülaziz ve Bitlis ise liva statüsündedir (Güngördü, 1988, 137-138).

Mardin Sancağının kazalarını Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar genel olarak Cizre, Midyat, Nusaybin ve Avine¹ oluşturmuştur. Mardin'e bağlı Şırnak'ın da bazen bir kaza bazen de nahiye olarak yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan Midyat, Nusaybin, Cizre üçgeninde 1890 yılında devletin aşiretlere yönelik politikası çerçevesinde Hamidiye kazası oluşturulmuşsa da bu kazanın varlığı bir yıl devam etmiştir (Salnâme-i Vilayet-i Diyarbakır, Defa 17/18/19/20; Özcoşar, 2007, 453-454).

1. Taşrada Mülki İdare

Osmanlı Devleti'nin klasik düzeni denilen yönetim biçiminde ülke toprakları geniş birtakım eyaletlere bölünmüştür. Birkaç sancağın bir araya getirilmesiyle oluşan eyaletlerde yönetim beylerbeyi denilen üst düzey bir yöneticiye bırakılmıştır (Çadircı, 1997, 10). Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda veya klasik dönemde mülki idare teşkilatına temel teşkil eden birim sancaklardı (İpşirli, 1994, 233; Kunt, 1978, 17; Güngördü, 1988, 2). Sancakların başında bulunan sancakbeyleri üzerinde beylerbeyinin idari-askeri denetimi söz konusuydu (Çadircı, 1997, 10).

Beylerbeyliği mülki kademesinin eyalet olarak adlandırılması 1591 yılından sonraya denk gelmiş ve 19. yüzyıl ortalarına kadar bu şekilde kullanılmıştır. Mülki, askeri ve adli yetkilere sahip olarak idarelerine verilmiş bulunan eyalet ve sancakları, beylerbeyi ile sancakbeyleri güç birliğine dayalı ve yetki genişliği esasına benzer biçimde yönetmiştir. Her türlü yazışmayı bağlı olduğu Sadaret Kethüdalığı ile yapan, doğrudan doğruya sadrazama bağlı olan beylerbeyleri günümüzdeki valilerin ilk örneği konumundaydılar. Sultanın temsilcisi olarak beylerbeyi, kendi bölgelerinde askeri konularla ilgili problemleri çözme, güvenliği sağlama, tımarla ilgili işleri yürütme gibi görevlere sahipti (Apan, 2014, 61-62).

Kendi sancaklarında emniyet ve asayişin sağlanması, suçluların cezalandırılması, tımarların idare edilmesi, sipahinin toprak sahipleriyle ilişkisinin düzenlenmesi, sancakta bulunan subaşı, sipahi gibi personelin uyum içinde çalışmasının sağlanmasına dair kanun ve nizamın uygulanması, denetim, asayiş ve güvenlik, askerlik, tapu, nüfus kayıtlarının tutulması, vergilerin toplanmasına benzer görevleri sancakların başında bulunan sancakbeyleri yürütmüşlerdir. Sancakbeylerinin sorumluluğundaki bu iş ve işlemler nitelik itibarıyla mülki idarenin ortaya çıkma gerekçeleri hakkında ipuçları taşımaktadır. Sancakbeyinin klasik dönem boyunca askeri görevleri daima ağır basmıştır. Birkaç kazadan oluşan sancaklarda sancakbeyinin aynı zamanda mülki idare amiri durumuna gelmesi belli bir zaman sonra gerçekleşmiştir (Apan, 2014, 61).

19. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinin klasik yapısı, Tanzimat Fermanı sonrası mülki düzenlemeler ile birlikte ciddi dönüşüm geçirmiştir (Ünver, 2015, 97). Devletin kuruluşundan itibaren taşrada padişah adına yetki kullanan beylerbeyi ve sancakbeylerinin sahip olduğu sivil ve askeri yetkilerin birbirinden ayrıştırılması Tanzimat hareketi ile gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda ikisi Rumeli'de, ikisi Anadolu'da ve biri de Arabistan'da olmak üzere İmparatorluğun ordu bölgelerine ayrılması ve bunların başına birer müşir atanması uygun görülmüştür. Vilayet yönetimlerinin bu şekilde askeri yapıdan ayrılmasıyla vilayet yöneticileri mülki amir konumuna gelmiştir. Böylece eskiden taşra yönetiminde tek söz sahibi olup askeri, idari ve mali yetkileri elinde tutan mülki amirlerin Tanzimat sonrası sadece idari otoriteyi temsil etmeleri öngörülmüştür (Boztepe, 2013, 9).

¹ Avine kazasının merkezi Savur kasabasıdır. Merkez Savur kasabası olduğu halde Avine ismiyle anılmakta ve bu isimle çoğu zaman telaffuz yanlışlığı meydana geldiğinden Mardin Sancağı İdare Meclisinin talebi üzerine, Diyarbakır Vilayet Meclisi İdaresi de 20 Nisan 1902 yılında Avine'nin kaza merkezi olan Savur ismiyle değiştirilmesi yönündeki kanaati Dâhiliye Nezareti'nce uygun bulunmuştur (BOA, DH. MKT. 710/27/1-4). Diyarbakır Salnamelerinin 1905 yılı basımında Mardin Sancağına bağlı Savur kazası ismi geçerken, 1900-1904 yılı basımlarında Avine kazası ismi geçmektedir (Salnâme-i Vilayet-i Diyarbakır, Defa 17/18/19/20).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat hareketiyle merkeziyetçiliği modern anlamda artıracak bir takım girişimler görülmektedir (Ortaylı, 2008, 427). Tanzimat ile merkeziyetçi anlayış kuvvetlenirken devlet yönetimi, hem mali hem de mülki ve yerel yönetim sistemlerinin yeniden örgütlenmesi anlamında etkilenme yaşamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ni yönetenler, iktidarın paylaşılmasından endişe duyduğu için yerel yönetimleri kendisine yardımcı organlar olarak düşünmüş, işlev ve yetkilerini de buna göre belirlemiştir (Apan, 2014, 69).

1842 yılında Sultan Abdümcit'in Hatt-ı Hümayunu kapsamında idari teşkilat değiştirilerek ülke eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara ayrılmıştır (Güngördü, 1988, 30-31). Yeni düzenleme ile birlikte köyden sonra yönetim birimi olarak kaza ünitesi oluşturulmuş ve yöneticisine de kaza müdürü denilmiştir. Uygulamada istenilen başarının sağlanamaması ve dış baskılardan dolayı 22 Eylül 1858'de Vülât-ı İ'zâm ve Mutasarrıfın-i Kirâm ile Kaim-makamların ve Müdürlerin Vezâifini Şâmil Ta'lîmât ile Osmanlı taşra idaresine yeni bir düzenleme getirilmiştir. Personel kanunu hüviyetini haiz talimatta, mülki taksimat ve yöneticiler belirtildikten sonra ayrı başlıklar halinde valilerin, mutasarrıfların, kaymakamların, kaza müdürlerinin görevleri sayılmış, güvenlik ve adalet işlerinin nasıl yürütüleceği belirlenmiştir (Çadrcı, 1989, 237-248; Kartal, 2013, 8).

Osmanlı yönetim sistemi açısından temel belge 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesidir (Ortaylı, 2008, 497). Nizamname, ülkeyi idari birim olarak vilayetlere, vilayetleri livalara, livaları kazalara, kazaları karyelere ayırırken, nahiye idari taksimat içinde gösterilmemiştir. 1871 Vilayet Nizamnamesi ise ülkeyi vilayetlere, vilayetleri livalara, livaları kazalara, kazaları nahiyelere, nahiyeleri de karyelere ayırmıştır. Yine de nahiye konusunda belirsizlik vardı ve bu belirsizlik 1876 Nevâhî Nizamnamesi ile giderilmiştir (Güngördü, 1988, 50-51). 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayât Nizamnamesi 1864 Nizamnamesinden çok farklı olmayıp vilayet idaresinde çalışan memurların idare, maliye, nafıa, zabıta, hukuk ve maarif alanındaki görev tanımları ve sorumluluklarını detaylı bir şekilde açıklamıştır (Ünver, 2015, 111). Merkezi idare tarzını daha gelişmiş ve uygulanabilir hale getirmek 1871 Vilayet Nizamnamesine hâkim olan anlayıştır (Seyitdanlıoğlu, 1996, 90).

1871 Vilayet Nizamnamesi tam anlamıyla yeni bir nizamname olmayıp, 1864 Vilayet Nizamnamesini tamamlayıcı, eksikliklerini giderici bir nizamname hüviyetindedir. Bu açıdan bakıldığında 1871 Vilayet Nizamnamesi, 1864 Vilayet Nizamnamesini yürürlükten kaldırmamıştır. Nizamnamenin özel maddesi vilayetleri düzenleyen mevcut mevzuatın yürürlükte olduğuna; ancak bu nizamnameye aykırı hükümlerinin feshedildiğine yer vermektedir. Dolayısıyla 1871 Vilayet Nizamnamesi ile düzenlenmeyen konularda 1864 Vilayet Nizamnamesine bakılması gerekmektedir. 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayât Kanun-ı Muvakkatı'na (Vilayet Genel İdaresi Geçici Kanunu) kadar 1871 Vilayet Nizamnamesi ile 1864 Vilayet Nizamnamesi birlikte uygulanmıştır (Kartal, 2013, 13-14).

II. Meşrutiyet Devrindeki 13 Mart 1913 tarihli Vilayet Umumi İdaresi Kanunu ile 1864 ve 1871 vilayet nizamnameleri ortadan kaldırılmıştır. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle işlerlik kazanamayan bu kanunla vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler de karyelere ayrılmıştır. Vilayeti yine vali, livayı mutasarrıf, kazayı kaymakam, nahiyeyi müdür idare edecek, merkeze bağlı olmayan liva eyalet sayılacaktı (Güngördü, 1988, 82-93). Bu taksimat 1919 yılında da aynen devam ederken, idari taksimatta 15 vilayet, 17 müstakil 35 bağlı liva, 302 kaza ve 679 nahiye yer almıştır. (Güngördü, 1988, 137).

2. Taşrada Görevli Memurlar

Memurların genel görevlerinin açıklandığı 1858 tarihli nizamnamede devlet memurlarının kanun ve nizamlara göre hareket etmelerine, mali, mülki işleri devlet menfaatlerine uygun bir şekilde yerine getirmelerine vurgu yapılmıştır. Memurlardan görev yaptıkları yerlerde memuriyet şerefini korumaları, iş sahiplerine kötü davranmamaları, halka insafı, eşit davranmaları, halkın hükümetten memnuniyet duymalarını sağlamaları, halkın can, mal ve namusunu korumaları beklenmiştir (Güngördü, 1988, 34-35).

Emirleri altında bulunan memurların rüşvet almalarını, zimmetlerine para geçirmelerini önlemek, memurları denetlemek, görevlerini yapmayanları muhakeme ederek gerekenleri azletmek ve durumu hükümete bildirmek, memurların ticaret yapmalarını önlemek eyalet yöneticisi valinin görev alanındaydı. Mutasarrıflıkla idare edilen sancaklar bir eyalete bağlı olmadıklarından işlevi eyaletler gibiydi. Doğrudan doğruya eyalete bağlı olup kaymakam tarafından yönetilen sancaklarda, kaymakamlar validen aldıkları emirleri yerine getirmek ve gerekli konularda valiye danışmak zorundaydı. Memur buldukları sancak dâhilinde mahkeme ve meclislerin sağlıklı çalışması ile kaza müdürü gibi emrindeki diğer görevlilerin tarafsız bir şekilde çalışmalarını sağlamak, halka kötü muamelenin önüne geçmek, kanun ve tüzüklere aykırı

davranan memurların hal ve hareketlerini valiye bildirmek, eşkıya ve haydutluğu önlemek, devlet alacaklarını zamanında tahsil ettirmek, vergi adaletini ve sancağın güvenliğini temin etmek kaymakamların görevleri arasındadır. Kazanın maliye, mülkiye ve zaptiye gibi her türlü işlerinden sorumlu kaza müdürleri ise kaza dâhilinde validen ve kaymakamdan aldıkları emirleri yerine getirmek, kazanın güvenlik ve huzurunu sağlamak, kazadaki davaların kanunlara uygun olarak neticelendirilmesini, kimsenin haksız muameleye uğramamasını sağlamak, kazanın ziraat ve ticaretinin gelişmesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlüydü (Güngördü, 1988, 35-38).

1864 tarihli Vilâyet Nizamnamesine göre vilayetin mülki, askeri, mali, hukuki tüm işlerinin icrasından birinci dereceden sorumlu kişi validir. Nizamname, vilayet defterdarı unvanıyla bir maliye memuru, vilayet mektupçusu unvanıyla yazı işleri memuru, umur-ı hariciye memuru, umur-ı nafia memuru, ticaret ve ziraat memuru, alaybeyi unvanıyla büyük bir zabiti valinin emrinde görevli kılmıştır (Düstur, Tertib-i Evvel, I. Cilt, 608-610). Mutasarrıfların idaresindeki sancaklarda umur-ı maliye memuru, tahrirat müdürü, hâkim, zabtiye amiri; kaymakamların idaresindeki kazalarda ise hesap ve yazı işlerine bakmak üzere iki kaza kâtibi, hâkim, zabtiye askeri gibi memurlar bulunmaktaydı (Düstur, Tertib-i Evvel, I. Cilt, 614-618).

Başta vali muavinliği olmak üzere 1871 Vilayet Nizamnamesi ile 1864 Vilayet Nizamnamesinde olmayan yeni bazı memurluklar tesis edilmiştir (Güngördü, 1988, 53; Seyitdanlıoğlu, 1996, 90). 1871 Vilayet Nizamnamesine göre vali muavini, defterdar, mektupçu, umur-ı ecnebiye müdürü, ziraat ve ticaret müdürleri, maarif müdürü, tarik eminleri, defter-i hakani müdürü, emlak ve nüfus idareleri memurları, evkaf müdürü ve alaybeyi vilayet idari şube memurlarını oluşturmaktaydı (Düstur, Tertib-i Evvel, I. Cilt, 629-634).

Mutasarrıf idaresindeki livalarda muhasebeci, tahrirat müdürü, defter-i hakani memuru, emlak ve nüfus memurları ve zabtiye amiri; en büyük mülki amirin kaymakam olduğu kazalarda mal müdürü, idare kâtipleri, emlak ve nüfus memurları ile kaza zabtiye amiri görev yapmaktaydı. Nahiye nahiye müdürünün, karye de muhtarın sorumluluğundaydı (Düstur, Tertib-i Evvel, I. Cilt, 634-636).

1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanun-ı Muvakkatı'nda vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de karyelere ayrılmıştır. Vilayet, liva, kaza, nahiyelerin idaresi sırasıyla vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdüre bırakılmıştır. Vilayet merkezinde naib, defterdar, mektupçu, jandarma alay kumandanı, maarif, nafia, ziraat, defter-i hakani, polis, evkaf, nüfus ve sihiye müdürleri, gerekli görülen vilayetlerde vali muavini, umur-ı ecnebiye müdürü ve vilayet tercümanı; liva merkezinde naib, muhasebeci, tahrirat müdürü, jandarma tabur kumandanı, nafia mühendisi, ziraat memuru, evkaf ve defter-i hakani ve nüfus memurlarıyla polis komiseri; kaza merkezinde naib, mal müdürü, tahrirat kâtibi, jandarma bölük kumandanı, evkaf, nüfus, tapu memurları ve polis komiseri; nahiye merkezinde ise müdür, kâtip, zabıta memurları ve duruma göre mal ile tapu memurları bulunurdu (Düstur, Tertib-i Sani, 5. Cilt, 187-188).

Vilayet, liva ve kazaların birinci dereceden mülki amirleri kendi bölgelerinin asayiş ve emniyetinden sorumlu tutulmuşlardır. Yine mülki amirler; kanunlara uygun olarak idarelerindeki memurlara ihtar, tekdir, maaş kesimi, sınıf ve maaş indirimi gibi cezalar verme, bunları azletme yetkisine sahipti (Düstur, Tertib-i Sani, 5. Cilt, 189-198).

Vilayet hiyerarşisinde vali, mutasarrıf, kaymakam üçlüsünden sadece mutasarrıflıkların kaldırılmış olması muhafazakâr ve rasyonel merkezîyetçi esasın bugüne de geçtiğini göstermektedir. Nahiye müdürleri de başından beri pek istenmeyen bir memuriyet ve statü olarak taşra idaresinde az teşkil edilen bir birimdi (Ortaylı, 2008, 519).

3. Mardin Sancağında Memurların Suistimalleri

Osmanlı Devleti, yönetimi altındaki mülki idari birimlerinde işlerin yürütmesi ve ihtiyaçların giderilmesi için memurlar istihdam etmiştir. Ancak memurların görev suiistimallerinin yanı sıra memurlarla halk arasındaki ilişkilerin ya da memurların birbirleri ile ilişkilerinin olumsuz bir gidişat arz ettiği sıklıkla rastlanan bir durumdu. Memurların görev suiistimalleri arasında yolsuzluk, usulsüzlük, rüşvet, baskı ve zulüm, kanun dışı hareket eden şahıslarla işbirliği yapma, kurumlardaki işleyişi sekteye uğratma ve benzeri bulunmaktaydı. Devlet, görev suiistimallerinin önüne geçebilmek adına yoğun uğraş verdiği gibi bu hususta oldukça duyarlı davranmıştır. Memurlarının haksızlığa uğrayabilmeleri de her zaman mümkün olabildiğinden suçlamalara dair tahkikat yaptırmıştır.

Avine kazasından Hacı Abdullahbeyzade Hamdullah imzasıyla merkezi makama gönderilen telgrafta, Kaymakam Hüseyin Şükrü Efendi'nin vazifesini gereği gibi yerine getirmediğine, yolsuzlukla mutasarrıf olduğu arazi ve emlakı uydurma belgelerle diğerlerine vermek üzere halka baskı uyguladığına

yer verilmektedir. Tahkikatta sorunun Kaymakam Hüseyin Şükrü Efendi'nin kazanın ikiye bölünen ileri gelenlerinden bir tarafa meyil göstermesinden ileri geldiği tespitine varılmıştır. Dolayısıyla muhakeme edilir bir durumun olmadığı Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesince karara bağlanmıştır. Kaymakam Hüseyin Şükrü Efendi'ye isnat edilen suçun mahkemelik bir durum ortaya çıkarmaması takındığı tarafgirlik tutumunun tasvip edildiği anlamına gelmemektedir. Zaten Hüseyin Şükrü Efendi sonradan Siverek Kaymakamlığına tayin edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2365/43; 2505/128; 2378/3).

Sancak dâhilinde memurların şikâyete mevzu olan yaygın suiistimallerinden biri usulsüz muamelelerde buldukları, yolsuzluk yaptıkları yönündeydi. Mardin şeyhlerinden Abdurrahman el-Hamdi el-Nakşibendi imzasıyla Sadaret makamına çekilen telgrafta göre, Mardin Sancağı muhasebecisi kanuna aykırı davranarak menfaat teminine çalışmıştır. Telgrafta muhasebecinin aşiretleri birbirine karşı tahrik ettiği ve bu sebepten katl ve yağmaya yol açtığı, sancağın aşar ve ağnam gelirlerini eksik göstermekle hazineyi zarara uğrattığı belirtilmiştir. Sorunun çözümü için tahkikat yapılması ve görev bilincine sahip birinin tayin edilmesi talep edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2395/121).

Cizre Kaymakamı Cemil Efendi ile kaza mal müdürünün 1904 yılı aşar vergisi üzerinde yolsuzluk yapmak suretiyle hazineyi zarara uğratmasının tespit edilmesi üzerine Diyarbakır Valisi Ata Bey, Dâhiliye Nezaretinden kaymakamın azledilip yerine uygun birinin tayin edilmesini talep etmiştir (BOA, DH. ŞFR. 361/56). Bir başka yolsuzluk Midyat kazası Nüfus Memuru Hamdi Efendi ve Cizre kazası Nüfus Memuru Faik Efendi tarafından nüfus işlemlerinde gerçekleştirilmiştir. Mezkûr kişiler hakkında mahallinde yapılan tahkikat neticeleri Dâhiliye Nezaretine sunulmuştur (BOA, DH. MKT. 994/40).

Kanunlara aykırı hareket eden şahıslarla kurulan temaslar memurların tasvip edilmeyen davranışlarından biriydi. 1901 yılında Mardin İdare Meclisi azasından Abdülkadir Paşa, Mardin'de meşhur eşkiyalardan addedilen Ali el Ali'yi himaye etmekle kalmayıp silah tedarikinde bulunmasından dolayı görevinden azledilmiştir (BOA, DH. TMİK. M. 106/35). Mehmet Cezayirizade Osman tarafından 31 Ağustos 1919 yılında hem Dâhiliye Nezaretine hem de Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine çekilen telgraf, yine mahalli memurların kanunlara aykırı hareket eden kesimlerle birlikte olmak suretiyle menfaat teminine çalışmalarına değinmiştir. Mehmet Cezayirizade Osman Bey, kendilerine düşmanlık besleyen Ahmet Süleyman'ın nüfusu beş yüzü bulan akrabalarını perişan hale soktuğunu, mallarını gaspettiğini ve Savur kazası memurlarıyla da görüşerek yaşadıkları karyelerden kendilerini sürmeye yeltendiklerini bildirmiştir. Mehmet Cezayirizade Osman Bey yaşanan ahvale son verilmesini ve gaspedilen mallarının kendilerine iadesinin sağlanmasını talep etmiştir (BOA, DH. EUM. AYŞ. 74/33/1-2).

Mardin Sancağında eğitim kurumlarında görev ifa eden memurların liyakatten yoksun olarak eğitimi sekteye uğratmaları şikâyete sebebiyet veren sorunlardandı. Böylesi bir soruna Süleyman Efendi ve Numan Efendi hakkında Mardin İdadi Mektebi öğretmenlerinden Ali Şevki'nin 7 Kasım 1903 ve halktan Sadık Cemil'in 22 Kasım 1903 tarihli şikâyet dilekçeleri açıklık getirmektedir. Dilekçelerde, mezkûr kişilerin liyakatten yoksun ve ahlaki olmayan tutum içinde olduklarına, mektebe ve talebeler arasına fesat ektiklerine yer verilmiştir. Öyle ki mektebin içinde bulunduğu durumdan dolayı veliler çocuklarını mektepten çekmiş ve mektebin iki sınıfı kapanmak zorunda kalmıştır. Yörenin eğitimini aksattıklarından haklarında tahkikat yapılması talep edilmiştir (BOA, DH. MKT. 763/47). Mardin İdadisi muallimlerinden Adem Efendi de muallimlik vasıflarından yoksun olmasına binaen Maarif Dairesinin bildirimiyile 1904 yılı sonu 1905 yılı başlarında görevden azledilmiştir (BOA, MF. MKT. 831/12).

Sadattan Mustafa ve aralarında Yahudi Hahamı Şemoil, Kale Mahallesi Muhtarı Kasım, birçok seyyid, eşraf ve diğer dini cemaatlerden kişilerin bulunduğu rüfekaı tarafından yerleşik buldukları Cizre'den hem Dâhiliye Nezaretine hem de Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'ne² 7 Ocak 1909 yılında çekilen telgrafta, kaza kaymakamı Ziya Bey'in meşruti yönetim karşısı bulunduğu ve baskıcı bir anlayışla hareket ettiği vurgulanmıştır. Telgrafta yer alan serzeniş şöyledir:

“Evvence kötü ahoâli arz olunduğu üzere kaim-makamlığımızı gönderilen Ziya Bey kâffe-i mevcûdiyyetiyle müstebiddir. Ale-l-husûs kasaba ve kazâmızı mezâlim ile mahv derecesine götüren Naif Ağa'nın bâ-cenâhu bulunmak hasebiyle Abdülkerim Beyle kendisini akraba tanıyarak o yolda hareket ediyor. Sâye-i hürriyyet ve Kanûn-ı esâsî'de dört mâhtır ittisaflarından rahat yaşamakta iken Ziya Bey iade-i istibâd ehemmiyetle çalıştığından emniyyeti umûmiyyeyi selb etmiştir. Şu fikr ve muâmelât-ı müste'dibanesinin netâyicinden olarak bu hafta zarfında kazâmuzda on dokuz maktûl ve sekiz on kadar da mecrûh vuku bulmuştur. Böyle giderse mûmâ-ileyh kazâmuz bir insan selh-hânesine çevireceğine ve zîrâ etmekte olduğu tohum fesâda nefî kasabada sirâyet edeceğine istibâh kalmamıştır. İki güne kadar

² Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti 19 Eylül 1908 yılında İstanbul'da bulunan Kürt ileri gelenlerinin Vezneciler'de kurdukları, padişah ve hilafete bağlı bir cemiyettir (Tunaya, 2011, 435).

mûmâ-ileyh buradan aldurmayıp da bu istirhâmımız da akim bırakılırsa vihâm-ı elîme müstakbileden ictinâben el-hükümü li-llâh diyerek kazâ-yı aharre nakl-i hâne felâketine bi-l-mecbûr ihtiyâr edeceğimizi arz ve irâde-i devletleri kemâl-i ehemmiyyetle intizâr ediyoruz.” Durumun ciddiyeti karşısında Dâhiliye Nezareti, Diyarbakir Vilayetinden derhal tahkikat yapılmasını talep etmiştir (BOA, DH. MKT. 2704/10; 2706/128).

Mardin Mutasarrıfı Lütfi Paşa ve Cizre Kaymakamı İbrahim Efendi hakkında Miran Reisi Abdülkerim Bey'in aşirete verdiği hububat bedelini topladıkları şikâyeti tahkik ettirilmiş; ancak tahkikatta mutasarrıf ve kaymakamın sorumluluklarının bulunmadığı ve şikâyetin mahkeme edilmelerini gerektirecek bir mahiyet taşımadığı tespit edilmiştir (BOA, DH. MUİ. 73/12/1-2).

Gayrimüslimlerin dini temsilcilerinin memurları ilgili makamlara şikâyet yoluna gitmeleri rastlanan durumlardandı. Buna dair bir örnek Cizre'de Keldani Milleti Matranı Yakup Efendi'nin Cizre Kaymakamı Kadri Efendi'ye dair şikâyetidir. Matran Yakup Efendi 4 Eylül 1910 tarihli olup Dâhiliye Nezaretine çektiği şikâyet telgrafında; Kaymakam Kadri Efendi'nin yöre halkına baskı yaptığını, farklı mezheplerden olanları tahkir ettiğini, mezhepler arasında nefret oluşturmaya çalıştığını, kendisinin yapılanları tasvip etmediğini bildirmiş ve gerekli tahkikatın yapılmasını talep etmiştir. Mülkiye müfettişinin tahkikatı, Matran Yakup Efendi'nin kişisel menfaat temini için asılsız iddialara giriştiğini, Kaymakam Kadri Efendi'nin de iddiaya karşı harekette bulunduğunu içermiştir. Matran Yakup Efendi tahkikatın adil bir şekilde yapılmadığı, hatta Kaymakam Kadri Efendi'nin tahkikatı yönlendirdiği hususunda 27 Eylül 1910 yılında bu defa hem Dâhiliye Nezaretine hem de Mezahip Nezaretine şikâyette bulunmuştur (BOA, DH. MUİ. 128/40/1-7).

Dini temsilcilerin şikâyetini içeren bir başka örnek Süryani Kadim Patrikliğinin Mardin Mutasarrıfı İlyas Sami Efendi hakkındadır. 26 Temmuz 1904 yılında Dâhiliye Nezaretine çekilen telgrafta, Mutasarrıf İlyas Efendi'nin sancakta bulunan nüfuzlu şahıslar ve eşkıyalarla birlikte hareket ettiklerine değinilirken, mutasarrıftan cesaret alan nüfuzlu şahıs ve eşkıyaların Nusaybin, Midyat, Cizre, Savur kazalarındaki karyelerde mal yağmalama, hayvan gasp etme, adam katletme, adam yaralama, evleri yıkma, köy ve kasabaları harap etme girişimlerinin halkın eziyet çekmelerine ve diğer mahallere göç etmelerine yol açtığı ifade edilmiştir. Yaşananlar karşısında sancağın muhtelif kesimlerindeki Hristiyanlar Patrikliğe uğradıkları akıbeti şikâyette bulunmuşlardır. Yaşananlara dair yerel hükümete ve Diyarbakir Vilayetine müracaat edilmişse de mezkûr şahıslar hakkında herhangi bir hukuki işlem başlatılmamıştır. Mutasarrıfın azledilmemesi halinde sancak halkının büsbütün mahv olacağına dikkat çekilmiş ve bir müfettişin tahkikat için görevlendirilmesi talep edilmiştir. Dâhiliye Nezareti de Diyarbakir Vilayetinden gerekli tahkikatın yapılması talimatını vermiştir (BOA, DH. TMİK. M. 181/78).

Hafif Süvari Alayı Binbaşısı Rifat Efendi ile anlaşmazlık ve düşmanlık Cizre Kaymakamı Kadri Efendi'nin dâhil olduğu bir başka sorundur. Aralarındaki anlaşmazlık bir defasında camide birbirlerine hakaret etmelerine sebebiyet vermiştir. Sorunun büyümemesi ve istenmedik neticeler doğurmaması için kaza heyeti, ruhani reisler ve eşraf Binbaşı Rifat Efendi'nin yöreden alınmasının gerekli olduğunu Diyarbakir Vilayetine bildirmiştir. Diyarbakir Vilayeti de biri askeriyeden diğeri mülkiyeden olmak üzere iki memurun bu vaziyetlerinin, çoğunluğu aşiretlerin oluşturduğu Cizre gibi bir yerde aşiretlerin cesaretini arttıracığı ve halka zulümde bulunmalarına yol açabileceği yönünde Harbiye Nezaretinin dikkatini çekmiştir. Sorunun çözümü için her iki memurun yöreden alınmalarını ya da tahkikat sürecinde bir zabitan tayin edilmesine izin verilmesini talep etmişlerdir (BOA, DH. MTV. 33-1/58/1-2). Tahkikat için Harbiye Nezaretince mülki memurlarla beraber olunmak üzere bir zabitan tayin edilmesi ve tahkikat neticesinin bildirilmesi yönünde Erzurum'daki aşiret süvari alayı müfettişliğine talimat verilmiştir (BOA, DH. MTV. 33-1/74/1-2).

Esasında yukarıda belirtilen şikâyet mevzuları dışında daha önceden de Kaymakam Kadri Efendi hakkında 4 Ocak 1912 tarihli bir tahkikat evrakında kendisine yönelik birçok suçlama yer almıştır. Bu suçlamalar arasında memurluk görevini devam etmemek suretiyle aksattığı, katledilen kimi şahısların katillerinin yakalanması hakkında herhangi bir girişimde bulunmadığı, yine hükümet dairesinde kimi şahısları darp, Süryani Keşişi Hana Efendi'yi de takdir ettiği, dini vecibelerini yerine getirenleri alaya aldığı bulunmaktadır. Suçlamalara yönelik şahit olarak Cizre kazasından Murat Efendizade Müderris Abdüsselam Efendi, Abdülahad Efendizade İskender Efendi, Cizreli olup Nusaybin Jandarma Bölüğünde Müstahdem Mehmet Ağa mahdumu Reşit gibi Cizreli şahısların ifadelerine başvurulmuştur. Şahitlerin ifadelerine göre, Kaymakam Kadri Efendi aslı esası olmayan suçlamalara maruz bırakılmıştır (BOA, ŞD. 1496/19/3).

Üst düzey mülki ve askeri memurlar anlaşmazlık yaşayıp birbirlerini zor durumda bırakacak şekilde mağdur edebilmekteydi. Buna dair açıklamaları Diyarbakir Jandarma Seyyar Binbaşısı iken Erzurum'un Pasinler kazasına esareten ikamet ettirilen Ardahanlı Derviş'in 30 Eylül 1919 tarihli şikâyet telgrafı içermektedir. Derviş Bey telgrafında, Diyarbakir Valisi Sırrı Paşa, Mardin Mutasarrıfı Selanikli Enis Paşa ve

Alaybeyi Azimet Bey'in tutuklu bulunan Ermeni ileri gelenlerinden Manasyan Ohannes ve Muradyan Serkes Efendileri rüşvet karşılığında serbest bıraktıkları, mezkûr Ermenilerin Yunan cihetinden getirdikleri silahları Sırrı Paşa ve Enis Paşa'nın onay vermeleri ile Ermeni fedailerine ulaştırdıkları, Sırrı Paşa'nın halkı Şiiliğe teşvik ettiği, halkın bağ ve bahçelerini tahrip ettirdiği gibi birçok suçlamaya yer vermiştir. Derviş Bey kendisinin bu tür kanunsuzlukları ortaya çıkarmasından dolayı mezkûr kişilerce iftiraya uğrayıp tahkikat yapılmadan sürgüne maruz bırakıldığını ileri sürmüş ve bir heyet teşkiliyle hukukunun iadesini talep etmiştir (BOA, ŞD. 2238/9).

Askeriyeden memurların başlarına buyruk davranmaları olumsuz neticeler doğurabilmiştir. Nusaybin'de bulunan Altıncı Ordu Kumandanlığının mülki memurların bilgisi dışında keyfi tahkikat gerçekleştirip kişileri tutuklattığı, orduyla ilişkisi olmayan kaymakam ve mutasarrıfları zan altında bıraktığı, hatta halka ait bir matbaayı orduya lazım olduğu gerekçesiyle zorla müsadere ettiği Mardin Mutasarrıflığından Diyarbakir Vilayetine bildirilmiştir. Diyarbakir Vilayeti de Dâhiliye Nezaretini durumdan 29 Aralık 1917 yılında haberdar etmiştir (BOA, DH. ŞFR. 609/54).

Valilerin bizzat gözlemledikleri ve göreve devamlarının uygun olmadığına kanaat getirdikleri memurların ilgili makamlara bildirilmesiyle memurların azledilebildikleri görülmektedir. Buna dair bir örnek, Diyarbakir Vilayeti valisi Hikmet Bey'in, bir ara Mardin'de iken Mahkeme-i Şeriye Başkâtibi Ali Rıza Efendi'nin memuriyete devamının uygun olmayacağı kanaatini edinmesi ve 15 Temmuz 1913 yılında durumu Dâhiliye Nezaretine bildirmesidir. Şeyhülislamlık makamına intikal ile nihayetinde Ali Rıza Efendi'nin azline ve yerine uygun birinin tayini Mardin kadılığına bildirilmiştir (BOA, DH. MTV. 62/18/1-4).

Memurların muhakeme edilmelerine ve görevden azledilmelerine yol açan davranışlarından biri içkiye bağımlı olmaları ve bu bağımlılıklarını terk yoluna gitmemeleridir. Halep İdadisi ve dâr-ül-muallimîn-i âliye mezunlarından Mustafa Efendi böylesi bir tutum içinde olmuştur. Mustafa Lami Efendi'nin ilk görev yeri Maraş'ta iken okula genellikle sarhoş gelip talebeden bazılarını sarkıntılık ettiği Halep Maarif Müdüriyetinden bildirilmiş ve bunun üzerine Mustafa Lami Efendi 27 Mayıs 1907 yılında azledilmiştir. Sonradan Maarif Meclisince tekrardan istihdamına karar verilen Mustafa Lami Efendi Adana, Mardin, Diyarbakir idadilerinde öğretmenlik ve Mardin'de iptidaiye müfettişliği görevlerinde bulunduğu süreçte de alışkanlığını devam ettirdiğinden 24 Mart 1912'de ikinci kez azledilmiştir. İkinci azil kararından sonra memuriyete dönme talebi reddedilmiştir (BOA, MF. İBT. 465/84). Mustafa Efendi örneği görevden alınmanın veya başka bir yere tayin edilmenin kimi zaman memurlar üzerinde beklenen etkiyi yapamadığını, memuriyetle bağdaşmayan tavırlarında ısrar ettiklerini göstermektedir.

Mustafa Lami Efendi örneğinde olduğu gibi benzer bir tutumu Mardin Mutasarrıfı Asaf Bey sergilemiştir. Mutasarrıf Asaf Bey, Diyarbakir Vali Vekili Mustafa Bey'in Dâhiliye Nezaretine aktarımına göre sıklıkla içki içmek suretiyle ve hatta beş cins kısarak beslemek suretiyle memuriyet görevine yakışmayacak girişimlerde bulunmuştur. Dâhiliye Nezaretinden, Asaf Bey'in azledilip yerine Mardin'e ehil ve muktedir bir mutasarrıfın tayini talep edilmiştir (BOA, DH. ŞFR. 605/117).

Memurlardan görev bilinci ile hareket ederek kayda değer icraatta bulunmaları beklenilmekteydi. Beklenti bulunduğu bölgenin en üst mülki amiri olduğunda artmaktaydı. Hiçbir icraatta bulunmayan, oldukça pasif kalan memurların değiştirilmesi cihetine gidilebilmekteydi. Midyat Kaymakamı Nazım Bey'in kazaya geldiğinden beri gözle görülür bir icraat gerçekleştirmediği, Nazım Bey'in bu yapısının kazanın asayiş durumunu ve idari işleri aksattığı tespit edilince Diyarbakir Vilayeti, Dâhiliye Nezaretinden kaymakamın değiştirilmesi talebinde bulunmuştur (BOA, DH. ŞFR. 564/92). Kısa bir süre sonra Kaymakam Nazım Bey'in kaza hâkimi ile halkın önünde kavga ettikleri yönünde Mardin Mutasarrıflığı Diyarbakir Vilayetine bilgi vermiştir. Vilayet makamı da bunun üzerine Dâhiliye Nezaretinden kaymakamın görevden azledilmesinin yerinde olacağını bildirmiştir (BOA, DH. ŞFR. 566/29).

Uygunsuz davranışlarda bulunan memurlar suçlarının tespitinden sonra gerekli yaptırımlara maruz kalabilmişlerdir. Midyat Mıntıka Kumandanının kanuna aykırı olarak ve yetkisi dışına çıkarak Savur Nokta Kumandanına verdiği emirle kendileriyle birlikte hareket eden eski Savur Kaymakamı Adil Bey'in hanesini açarak buradaki para ve eşyayı müsadere eylemeleri tahkikatla anlaşılmıştır. Dolayısıyla görevini kötüye kullanan Midyat Mıntıka Kumandanı, Savur Nokta Kumandanı ve Savur Kaymakamı görevden el çektilmişlerdir (BOA, DH. EUM. 6.ŞB. 46/2).

Merkeze intikal eden şikâyetlerin her zaman memurların aleyhine bir netice doğurduğu söylenemez. Tahkikatın devlet memurlarının suçsuzluğunu ortaya çıkarması, memurların iftiraya uğradıklarını göstermektedir. Böylesi bir duruma Palu ve Nusaybin kaymakamlıklarında bulunan Tefik Efendi hakkındaki şikâyetler ve tahkikat süreci kanıt mahiyetindedir. Palu'daki görevi sırasında yöre ileri

gelenlerinden Tayfur Bey ve Nusaybin'deki görevi sırasında da kazanın Aznavur nahiyesi müdürü Mehmet ve refikleri imzaları, yine Kaza Mal Müdürü Abdülkadir imzasıyla çekilen telgraflarda Kaymakam Tevfik Bey merkeze şikâyet edilmiştir. Palu'da kendisine yönelik suçlama Kardeşli Şehdi Ağa'yı darp etmesi ve kaza mal müdürünü alkoymasındır. Nusaybin'deki suçlamalar ise kaymakamın tevkif ve işkence girişimleridir. Zor müfrezesinden bir onbaşıyı katillere mahsus bir hapisanede zaptiyelere kamçlattığı iddiası bu bağlamda değerlendirilebilir. Tahkikat neticesinde Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesince Kaymakam Tevfik Efendi'nin suçsuzluğuna kanaat getirilmiş ve şikâyetlerin mezkûr kişilerin kendisine olan husumetlerinden kaynaklandığı tespit edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2324/112; 2333/4; 2351/61; 2500/117; BOA, BEO, 1658/124350).

Mardin Sancağında kendisinden beklenen görevi ifa edemeyen, suça iştirak eden memurların gerekli cezai yaptırımlara maruz kalmalarına karşılık üstün ve yerinde hizmetleri görülenlerin sıklıkla taltif edilmeleri de ihmal edilmezdi. Mardin Sancağı Baştahsildarı Galip Bey iyi ve yerinde hizmetleri dikkate alınarak 1900 yılında üçüncü dereceden rütbe ile taltif edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2385/39). Aynı tarihte Mardin Tahrirat Müdürü Abdülğani Bey de dördüncü dereceden rütbeye layık görülmüştür (BOA, DH. MKT. 2415/97). Cizre kazası kaymakamlığı vekâletinde bulunan Seyyare Yüzbaşısı Ali Bey 1902 yılında hizmetlerine binaen hem terfi ettirilmiş hem de taltif edilmiştir (BOA, MKT. 455/9).

Memurlar görev yaptıkları mahallerde kimi zaman husumetli aşiretleri barıştırabilmek adına arabuluculuk yapmakta kimi zaman da halka eziyet edip halkın sıkıntı yaşamalarına yol açanlarla kanuni çerçevede mücadele vererek muhakeme edilmelerini sağlamaktaydı. Memurlar bu sayede halkın şükran ve takdirlerine mazhar olabilmekteydi. Milli aşireti reisi İbrahim Paşa'nın Şemmer aşiretine hücumla zayıf vermesinden dolayı Şemmer aşireti de başta Tay aşireti olmak üzere diğer bazı aşiretlerle ittifak kurup hücumla hazırlanmışlardır. Şemmer aşiretinin İngiltere'ye tabi olma tehlikesinin de bulunması üzerine Mardin Mutasarrıfı Nüzhet Bey, Milli aşireti ile Şemmer aşireti arasındaki husumeti giderebilmek için Nusaybin'e gittiğini 30 Mart 1901 yılında Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir (BOA, DH. ŞFR. 258/31). Diğer taraftan 1903 yılında Mardin mutasarrıfı Savur ve Midyat'taki eşkıyanın yakalanmalarında önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca aldığı güvenlik tedbirleri Savur ve Midyat kazalarına olumlu manada tesir etmiştir. Böylece mutasarrıf halkın gönlünde yer edinmiştir. Halkın memnuniyetini belirten telgraf Nakşibendi şeyhlerinden Şeyh Abdülhalim Efendi imzasıyla Dâhiliye Nezaretine çekilmiştir (BOA, DH. TMIK. S. 46/59).

Sonuç

Osmanlı Devleti merkezi kademesi çıkarttığı vilayet kanunlarında belirttiği üzere memurlardan devlet menfaatlerini önceleyerek görev bilinci ile hareket etmelerini, görev ahlakı ile bağdaşmayacak fiillerden kaçınmalarını, görev alanlarıyla ilgili iş ve işlemleri iyi yürütmelerini, halkın kendilerinden bekledikleri hizmetleri yerine getirerek hoşnut olmalarını sağlamalarını istemiştir. Devletin beklentilerini boşa çıkartmayarak iyi iş çıkaran memurlar kadar, görev suiistimaline giderek işleyişi ve nizamı bozan memurlar da hatırı sayılır düzeyde olmuştur.

Merkez ile halk arasında irtibatın ve iletişimin sağlayıcıları olan askeri ve sivil memurlardan beklenen esasında görev bilinci ile hareket ederek sorunlara çözüm üretmektir. Bu hususta kendilerine büyük sorumluluk düşmekteydi. Ancak çoğu zaman esas sorumluluğu taşıyan mutasarrıf ve kaymakam gibi birinci derecedeki mülki amirler görev bilinci dışına çıkmak suretiyle kanunlara aykırı hareket etmişlerdir.

Devletin yetkili kademeleri memurların görev suiistimallerinin üzerine tahkik yoluyla gitmiştir. Memurlara dair merkeze ulaşan tüm şikâyetlerin incelenmesi, şikâyetin tahkikatı için heyetlerin oluşturulması devletin hassasiyetinin göstergesidir. Tahkikat heyetlerinden şikâyete yol açan memurların ve şikâyet eden kişi ya da kişilerin mağduriyetinin önüne geçilecek adil duruş sergilemelerini istemiştir.

Tahkikattan suç işlediği tespit edilen memurların genelde azli yoluna gidilmiştir. Bu tutum devletin; işleyişi sekteye uğratan, devletin yapısına hanel getiren, halkın hoşnutsuzluğuna yol açan memurlara karşı müsamaha göstermediğinin delilidir. Diğer taraftan şikâyet telgraflarında şikâyete bahis ve memurluk vasfından uzak kişilerin yerine muktedir ve ehil olanların tayini talebinde bulunulması yoluna sıklıkla gidilmiştir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

Bâb-ı âli Evrak Odası (BEO, 1658/124350).

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT. 455/9; 763/47; 994/40; 2324/112; 2333/4; . 2351/61; 2365/43; 23/78; 2378/3; 2385/39; 2395/121; 2415/97; 2500/117; 2505/128; 2704/10; 2706/128).

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR. 258/31; 361/56; 564/92; 566/29; 605/117; 609/54).

Dâhiliye Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat Evrakı (DH. TMIK. M. 106/35; 181/78).
Dâhiliye Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat Evrakı (DH. TMIK. S. 46/59).
Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş (DH. EUM. AYŞ. 74/33/1-2).
Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube (DH. EUM. 6.Şb. 46/2).
Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MÜİ. 73/12/1-2; 128/40/1-7).
Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı (DH. MTV. 33-1/58/1-2; 33-1/74/1-2; 62/18/1-4).
Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî (MF. MKT. 831/12).
Maarif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemî (MF. İBT. 465/84).
Şûrâ-yı Devlet (ŞD. 1496/19/3; 2238/9).

Resmi Yayınlar ve Salnameler

Düstur, Tertib-i Evvel, I. Cilt.

Düstur, Tertib-i Sani, V. Cilt.

Vilayet-i Salname-i Diyarbakır, Def'a 17 1318/1900-1901; Def'a 18, 1319/1901-1902; Def'a 19, 1321-1903-1904; Def'a 20, 1323/1905.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Acar, Kadir (2019). Diyarbakır Vilayeti'nin Kurulması ve İlk Mülki Taksimatı. *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, (Ed. Oktay Bozan-Hakan Asan-Hatip Yıldız-Mehmet Salih Erpolat), Cilt. 1, Elazığ: Manas Yayıncılık, s. 63-76.

Apan, Ahmet (2014). *Türkiye'de Mülki İdare: Tarihsel Gelişimi ve İşlevsel Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Boztepe Mehmet (2013). Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren "Merkeziyetçilik" Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 36, s. 1-14.

Çadırcı, Musa (1989). Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876). *Bellekten*, Cilt: LIII, Sayı: 206, s. 237-257.

Güngördü, Nedret (1988). *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülki İdareleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

İpşirli, Mehmet (1994). Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu-Feridun Emecen), İstanbul: IRCICA Yayınları, s. 137-279.

Kartal, Nazım (2013). Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı'da Mülki İdare. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 1-24.

Kunt, Metin (1978). *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası İl İdaresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Ortaylı, İlber (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Örenç, Ali Fuat (2019). 1867 Vilayet Düzenlemesinden I. Dünya Savaşı Başlarına Kadar Diyarbakır'da Mülki Yapı. *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır* (Ed. Oktay Bozan-Hakan Asan-Hatip Yıldız-Mehmet Salih Erpolat), Cilt:1, Elazığ: Manas Yayıncılık, s. 77-122.

Özcoşar, İbrahim (2007). 19. Yüzyılda Mardin'in İdari Yapısı. *Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya*. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kültürhanesi Yayınları, s. 445-456.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1996). Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:5, s. 89-103.

Tunaya, Tarık Zafer (2011). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. Cilt: 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünver, Metin (2015). Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876). *1864 Vilayet Nizamnamesi* (Ed. Erkan Tural-Selim Çapar), Ankara: TODAİE, s. 97-125.